

FATABUREN 1974

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1974

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1974

Redaktion: Christian Axel-Nilsson · Nils Erik Bæhrendtz · Harald Hvarfner
· Skans Torsten Nilsson

Tryck: Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner 1974

ISBN 91 7108 081 3

Pärmens färgbild: Avfärgning av huvudbyggnaden på Julita gård. Foto Ove
Hidemark 1974

Handlagets bank

Ett friluftsmuseums särart ligger i att visa hela miljöer. Besökaren kan uppleva arbets- och hemmiljö genom att själv gå in i den. Friluftsmuseets rumsliga påtaglighet är dess styrka. Den kan också bli en svaghet.

Friluftsmuseets primära utställningsobjekt, husen, är inom museet utsatta för samma förslitning som på sina ursprungliga platser, ibland kanske mera, genom årstidernas växling, genom vind, regn, snö och sol. Till det kommer att nötningen genom besökarna kan bli en annan och större än den ursprungliga. För att bevara husen i sitt rätta skick krävs intensivt underhåll. Då kommer svagheten in.

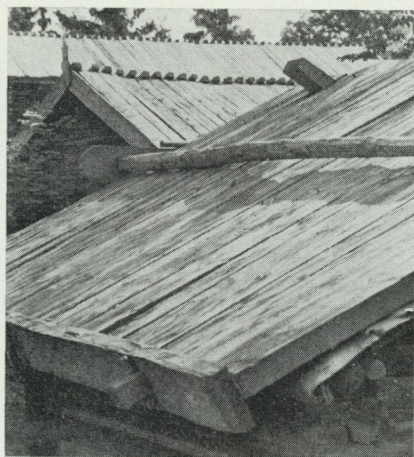
Hus i ett friluftsmuseum är samlade för att visa, konkret och i detalj, hur man byggt och bott på bestämda ställen vid bestämda tillfällen. De är dokument i full skala, lätt tillgängliga för envar som vill ta del av dem. Men deras dokumentariska värde är beroende av den vård vi ger dem.

Det har alltid varit lättare att ekonomisera en flyttning än att skaffa medel till underhåll. En flyttning innebär en nyhet. Den är spektakulär, lockar nya besökare, ger fest och glans. Efter högst tio år behöver huset vård. Då är pengarna ofta svåra att locka fram, trots att samma hus fortfarande är en lika stor nyhet för varje ny besökare.

Vården hör till museets vardag och den är inte glansfull. Men den är viktig, om vi skall kunna lämna arvet i behåll till våra efterkommande utan förvanskning och tillägg. Då krävs det, att vi vet hur varje byggnad skall underhållas, för att förbli ett dokument och inte stegvis förvandlas till en kopia av sig själv. Det borde för varje byggnad i ett friluftsmuseum finnas en beskrivning av hur man brukade sköta underhållet vid den tid och i den trakt som huset kommer ifrån.

Vi skulle t. ex. vilja veta vad en bonde i Hälsingland ansåg för hundra år sedan om underhållet av en manbyggnad. Hur länge fick rödfärgen regna bort innan han fann tiden inne för ommålning? Hur målade han då? Strök han om oljefärgen på förstukvisten på samma gång? Eller kanske oftare? När kittades fönstren? Bytte man ett trasigt taktegel så fort det gick sönder eller väntade man tills flera sprack? Hur ruten fick en taktäckning bli innan man gjorde en ny? Hur ofta skiftades takveden på ladugårdens nävertak?

Sådana frågor behöver vi svar på för att kunna visa husen i sitt rätta skick. Med rätt skick menar jag det tillstånd som husens brukare ansåg att de borde ha enligt ortens vanor. Vi behöver lära känna de normer,

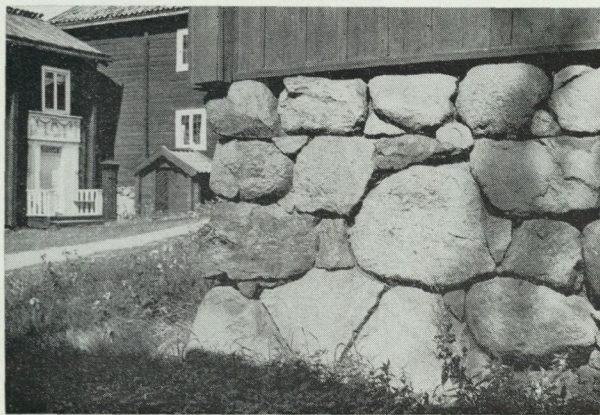

1. Vedtak lägges numera sällan annat än på musealt bevarade hus. Alvrosgården, Skansen. Foto 1974.

som hör samman med husen vi bevarar. Kraven på husens skick torde ha varit särdeles olika hos t. ex. en bruksägare, en bonde, en torpare och en hantverksmästare. Därför bör vi söka precisera vad de och andra husägare kan ha ansett. Eftersom deras åsikter borde vara vägledande i vårt arbete nu och framdeles.

Jag anser inte att vi vid flyttning och underhåll av gamla byggnader skall tillämpa enbart gamla metoder och gamla material. Kompromisser har hittills ansetts nödvändiga och försvarbara och kommer nog att så

2. Grundläggning i kallmur av gråsten fordrar stor övning. Delsbogården, Skansen. Foto 1974.

förbli. Dels av ekonomiska skäl, dels för att vi måste lägga ett evighetsperspektiv på bevarandet, som de gamla husägarna inte var tvungna till. Därför gör vi bättre husgrunder, dränerar omsorgsfullare kring husen, tryckimpregnerar syllstockar o. s. v. Därigenom fördröjer vi husens åldrande.

Varje gång vi inför en nyhet i ett gammalt hus avviker vi från det gamla mönstret. Då bör vi känna hela mönstret, för att veta att inte vårt ingrepp stör helheten, kanske rentav förorsakar skador på andra delar av huset, där vi inte ändrar något. Det fordrar alltså kunskap om byggmetoder och byggnadsmaterial i äldre tid och den är för närvarande otillräcklig. Forskning pågår på flera håll, men mycket återstår och bristen på publicerade resultat är påtaglig och kännbar. Framtagande av byggnadsmaterial är ofta mycket arbetskrävande, men det största problemet är tillgången till hantverkare, som behärskar arbetsmetoderna.

Hur mycket vi än klargör genom att sammanställa uppteckningsmaterial, äldre arbetsbeskrivningar, ritningsmaterial, detaljstudier av äldre hus o. s. v., återstår ändå något mycket betydelsefullt vid utförandet av byggnadsarbetet — handlaget.

Äldre hus är hantverksmässigt byggda av grundläggare, murare, timermän, snickare, målare m. fl. och de lärde inte sina yrken genom att läsa utan genom att praktisera tills de hade dem i händerna. Praktikens tradition tål inte några luckor, då försvinner kunskapen.

Därför behöver landets alla gamla hus, vare sig de står i friluftsmuseer

3. Håsjöstapeln på Skansen är klädd med spån. Att täcka en sådan yta kan nästan jämföras med fanéring av en rokokobyrå. Det krävs handlag. Foto 1974.

eller finns kvar på sina gamla platser som hembygdsmuseer, byggnadsminnen eller byggnadsminnesmärken, tillgång till en stab av byggnadsarbetare. Den måste i sig rymma alla de specialister som kan komma ifråga, med flera representanter för varje specialitet.

Denna stab kan fortfarande rekryteras bland äldre yrkesmän, men inte länge till, ty några nya utbildas inte, eftersom det industriella byggandet inte längre har behov av specialitéer, som ännu för något årtionde sedan var en självklarhet i branschen. Byggekranarna och fabrikererna har tagit över, och vad som tidigare tillverkades på byggplatsen kommer nu färdigt för montering. Den utvecklingen varken kan eller vill museerna och kulturminnesvården hindra eller hejda, men eftersom de vill att deras gamla hus skall ha kvar sin karaktär, så fordras att den gamla yrkesskickligheten bereds möjlighet att fortleva för underhållet av detta stora byggnadsbestånd.

Inte bara det musealt bevarade byggnadsbeståndet har behov av sakkunnig arbetskraft. Saneringen av äldre fastigheter i våra städer har länge fortgått utan nämnvärd hänsyn till de gamla husens egna förutsättningar och mest haft formen av en kostnadskrävande, total ombyggnad med höga hyror som följd. En insikt tycks långsamt ha börjat vakna om att ett hantverksmässigt underhåll i förening med måttlig modernisering skulle kunna ge ett resultat som godtoges av de flesta och dessutom kunde bli billigare.

En sådan sanering anpassar arbetsinsatserna efter husen i stället för tvärtom och tillvaratar därigenom hu-

sens kvalitéer på ett bättre sätt. Att sanera så fordrar ett bevarat hantverkskunnande.

En handlagets bank behöver skapas. Ett kapital av kunnande avsätts, vars ränta i form av specialistarbete investeras i det gamla husbeståndets vård. Det bör betonas att det är underhåll husen fordrar. De bör aldrig tillåtas förfalla så mycket att de kräver genomgripande restaureringar. Då blir risken för förändringar och förvanskningar stor. Deras kulturhistoriska värde minskar i samma takt som reparationskostnaderna ökar. De bevarade gamla husen är spridda över hela landet. Det vore opraktiskt och dyrbart att ha underhållarna stationerade långt från det som skall underhållas. En kraftig spridning är nödvändig. Men för nyutbildning, fortbildning, omskolning och möjlighet till en jämn praktik är det nödvändigt att ha centraler, där det finns konstant möjlighet till undervisning i samband med övningsobjekt. Skansen är en lämplig sådan central. Skansen har redan ett lag yrkesmän tränade inom flera specialitéer, men har behov av och utrymme för flera.

Skansens bestånd av byggnader är så stort, att där föreligger ett konstant behov av underhållsarbete av skiftande slag. Skansen utnyttjas sedan många år som studieobjekt av bland annat Tekniska högskolan och SIFU. Det förefaller mycket lämpligt att också använda Skansen för utbildning i äldre byggnadsteknik i samarbete med de institutioner som har intresse av, att landets gamla byggnadsbestånd vårdas på ett hantverksmässigt riktigt sätt.

I byggbranschen framkommer var-

Arne Björnstad:
Handlagets bank

4. John Gjers, Skansen, riktar kanten på en golvbräda i Stora Gungan. Bräderna i det här golvet hade mycket varierande tjocklek. Därför måste varje bräda läggas in individuellt och kilar under. Kilar ligger på bänken till vänster. Foto 1974.

je år nya material och metoder, och förändringar sker ständigt. Då är det värdefullt att ett friluftsmuseum som Skansen baserar sitt underhåll på traditionella material och metoder och därigenom kan fungera som en likare mot vilken nya material kan jämföras. Det bör vara en av friluftsmuseets uppgifter. För att den skall bli möjlig att fullfölja krävs teoretisk kunskap, tillgång till rätt byggnadsmaterial och, framför allt, praktisk hantverksskicklighet av det slag som endast uppnås genom trägen övning. Därför behövs en handlagets bank. Den är viktig inte bara för museer utan också för alla gamla hus.

SUMMARY

The "Bank of craftsmanship"

The primary exhibits of an open-air museum—houses—are exposed to wear from the succession of seasons, from wind, rain, snow and sunshine and from the traffic of visitors. Intensive maintenance work is needed to preserve them. Care is indispensable if each building is to be kept in its intended state and not warped.

Proper upkeep will require knowledge of older methods of building and maintenance, availability of old types of building material and, above all, personnel capable of mastering the old techniques by way of handicraft.

It is not only for houses in open-air museums that this requirement is valid but also for other houses that are preserved in their original location and a large set of residential buildings in our cities.

The country's old buildings need to have within reach a special staff of building workers, a "bank of craftsmanship". This bank would contain all such

Handlagets bank bör ha många intressenter. Riksantikvarieämbetet, byggnadsstyrelsen, Statens institut för byggnadsforskning, Statens institut för företagsutveckling, landets friluftsmuseer och kommunernas organ för sanneringsfrågor har alla behov av tillgång till kunniga yrkesmän för underhåll av värden som börjar kännas väsentliga för allt fler. Hur handlagets män skall rekryteras, organiseras och stationeras och hur deras handlag bäst skall utnyttjas måste alla intressenterna enas om. Men det hastar att enas, för medan utredningarna växer är det risk att handlaget dör!

specialists as might come into question. They could not be stationed in one place in the country but would have to be at hand in many places. However, for schooling of new adepts, advanced training and reschooling and in order to have the possibility of continuous practice it would be necessary to set up centres. At these there would be constant opportunity for schooling and application to real training objects. Skansen is a suitable centre of such kind.

A "bank of craftsmanship" ought to have many interested customers among the representatives of open-air museums, monument conservation, and municipal reconstruction activities. How the craftsmen are to be recruited, organized and stationed and how their manual skill should be used for the best will have to be agreed on by the interested parties. However, time is short for agreement to be reached, because while investigation reports accumulate the craftsmanship may die.